

Mi járhatott a festegető Csontváry fejében?

Fodor Zoltán tanulmányai – ezeroldalnyi művészeti szamizdat

Egy ismeretlen kutató három albumával gyarapodott a gazdag Csontváry-irodalom. Bennük a szerző, Fodor Zoltán tizenöt év munkáját összegezte. A trilógia magánkiadásban jelent meg, könyvesboltokban nem kapható, főbb könyvtárakban és a világhálón érhető el. A kötetekhez szorosán kapcsolódik a szerző további hat, e témakörben publikált tanulmánya. Jelen írásom elsődleges célja a kilenc mű vázlatos bemutatása a figyelem felkeltése érdekében. Az egyes művek eredeti megjelenésük időrendjében követik egymást.¹

Konstantinápolyi képeslap

A Csontváryval kapcsolatos kétkedések, rágalmak kedvelt formája az, hogy a festő szóban, írásban tett kijelentéseit megkérdőjelezzik, ezáltal végső soron őt szinte hazugnak, csalónak kiáltják ki. Így járt festőnk azzal a postai képes levelezőlapjával is, amelyet Konstantinápolyból a Japán kávéház művészeinek küldött. Ezen Molnos Péter művészettörténész osztrák–magyar postabélyeget ismert fel. Leleménye dicséretes, de az erről tudósító megjegyzése már beleillik abba a többek által hangoztatott vélekedésbe, hogy Csontváry – saját állításai ellenére – talán nem is utazgatott, otthoni műtermében, képeslapokról másolta egyes képeit. E hangzatos tézisekkel szemben Fodor bebizonyította: Konstantinápolyban abban az időben a város térképén is azonosítható osztrák–magyar postahivatal működött, saját bélyegeivel és bélyegzőjével. Valamint még további huszonnégy városban is a Földközi-tenger e táján. Fodor Zoltán írása perdöntő, Csontváry nem csalt.

Kiállítás, album 2015-ből

Fodor tanulmányában elemzi a 2015. évben rendezett budavári Csontváry-kiállítást és az ebből az alkalomból megjelent Csontváry-albumot. Mindkettő Gulyás Gábor esztéta munkája; a könyv és a kiállítás tájékoztató tablói-nak szövege azonos. Hetvenhárom oldalnyi munkájában Fodor összesen hatvan kritikai megjegyzést tett.

Fontos Fodornak az az első felvetése, hogy művészeti közéletünket is beárnyékolhatják a hazai műkereskedelem egyes új, negatív vonásai. Majd sorra veszi a technikai-műszaki problémákat, a helyiségek alkalmas vagy alkalmatlan voltát, a képek eszmei rendjének fogyatékoságait, a képek elrendezését és megvilágítását, a nézők informálásának gondjait, a látogatók fülhallgatóinak működésavarait, a katalógusban a képek méretének pontatlanságait, az információkban előforduló tárgyi tévedéseket, a sikerületlen tipográfiát, a szabadon kezelt „idézeteket”, néhány cáfolható állítást, fontos életesemények negligálását, a bizonyítatlan „rokonságot” egy norvég festő műveivel, más-tól kölcsönzött adatok szabad kezelését, a „mozgó” kifejezés értelmezését (bár Fodor ebben talán túlbonyolítja magyarázatát), a képeken ábrázolt „romok” vitatható értelmezését, Csontváry iskoláinak és indulásának hibás adatait, dátum elírását, bizonyítatlan állítást Böcklinnel kapcsolatban, tetszetős, feltűnést célzó értelmezést Csontváry és a nők viszonyában, szenzációsnak tűnő, de jogosan kétségbe vonható spekulációt Isadora Duncan táncosnővel kapcsolatban.

Lehetséges, hogy Fodor véleménye esetenként vitatható, mint ahogy túlzott igényessége is. De Csontváry talán megérdemelné, hogy tiszteletünket érzékeltető pe-

¹ FODOR Zoltán írásai Csontváryról: *Csontváry utazásai = Budapesti Könyvszemle*, 2010, 1. sz., 72–73.; „...Neve, ha van, csak áruvédjegy...” *Néhány gondolat a 2015-ös budapesti Csontváry-kiállításról és a tárlat katalóguskötetéről*. Medgyesbodzás, a szerző kiadása, 2015; „A rejtőzködő műértő” I. *Gondolatok Molnos Péter Csontváry-albumáról*. Medgyesbodzás, a szerző kiadása, 2015; „A rejtőzködő műértő” II. *Gondolatok a Csontváry-életmű kapcsán*. Medgyesbodzás, a szerző kiadása, 2015; „Nézték, de nem láttok.” *Néhány Csontváry- és Raffaello-kép kompozíciójának szerkezeti elemzése*. Medgyesbodzás, a szerző kiadása, 2016; *Politikai tájképek. Csontváry 1905-ben készült jeruzsálemi művei*

= *Műértő*, 2018, 12. sz. – 2019, 1. sz., 10–11.; *Csontváry groteszk-ideája. Zrínyi allegorikus szigetvári kirohanása = Magyar Szemle online*, 2019. október 1. https://magyarszemle.hu/online_irasok/csontvary-groteszk-idea-1000; *A legnagyobb magyar diadala. Csontváry Hunyadi-festményének allegorikus értelmezése = Műértő*, 2020, 4–5–6. sz., 10–11.; *Az Akropolisz levegője. Csontváry „eszmeérzőkítő” athéni művei = Műértő*, 2020, 8–9–10. sz., 10–11.;

dantériával, nem pedig pongyolasággal bánjunk vele. Érveire alapozva Fodor végül alaposan elveri a kiállításon is, a köteten is. Ezt a véleményét is lehet vitatni, végszavát azonban elfogadhatjuk: célja az volt, hogy kritikájával segítséget nyújtson későbbi kiállítások rendezőinek és a Csontváryról író szerzőknek.

A trilógia első kötete

A kötet 488 oldal szöveget tartalmaz, benne nem kevesebb, mint 2437 (!) lábjegyzetet, 193 szöveg közti képet.

Két ismert művészettörténész, Molnos Péter 2009-ben megjelent Csontváry-albumában és Pernecky Géza Csontváry-tanulmányaiban Fodor Zoltán sajátos jelenségre figyelt fel. Mindkét szakember egyes mondataival dicséri, másokkal kritizálja, végül is egészében inkább lebecsüli a festőt, de burkolt módon. Fodor két kötetének ezért adta *A rejtőzködő műértő* címet. Alapos, körültekintő munkájának igényességére utal, hogy albuma mellett Molnos korábbi doktori disszertációját is elemzi.

Bíráló szavait megelőzve mindenekelőtt a könyv értékeit, szerzője érdemeit méltatja. Ez a rokonszenvet keltő megoldás azt hirdeti: szándéka szerint olyan bíráló ő, aki tárgyat előítéllettől mentesen, elfogulatlanul elemzi. Értékeli Molnos újdonságnak számító munkáját, azt, hogy felkutatta Csontváry számos festményének helyszínét. Ezáltal korrigálni, illetve pontosítani lehetett több festmény témáját, címét. Sajnos Fodor nem emeli ki Molnos talán legszebb fegyvertényét, amidőn egy régóta hamis-

nak, illetve kétségesnek véleményezett fiatalkori Csontváry-önarckép hitelességére talált bizonyítékot.

Ha lapozzuk Fodor e kötetét, vállalásának furcsasága azonnal szembeötlik. Molnos albumának bírálni kívánt szöveges része 69 oldalt tesz ki. Ha ebből leszámítjuk a 64 szöveg közti képet, nem marad még 50 oldalnyi szöveg sem. Hasonlóképpen, ha Fodornak Molnos művét értékelő kötetének összesen 488 oldalából leszámítjuk a 193 szöveg közti képet, hozzávetőleg 350 oldalnyi szöveges rész marad. Ekképpen a bírálat legalább hétszer nagyobb terjedelmű a tulajdonképpeni célpontjánál. Tehát a bírálónak az apropóként, vezérfonalként szereplő Molnos-kritika mellett a tárgyalásba egyéb témákat is bele kellett vonnia. S valóban, a kötetben Fodor a Csontváry-életmű szinte összes kérdését sorra veszi, az irodalom minden jelentős elemzőjét felsorakoztatja, ismerteti, szemelvények kiválasztásával idézi.

Fodor előremutató alapelve és gyakorlata a következő: ha Csontváry festményeit mélyebben akarjuk érteni, nem elég a képeket nézni és a festő közléseiből kiragadni és idézni egy-egy mondatot. Szükséges alaposan elmélyedni Csontváry írásaiban, az információkat megszűrve, azokat kritikusan elemezve, majd szintetizálva. Továbbá hasznos felkutatni, elemezni, idézni azokat az ebből a szempontból kiaknázatlan világirodalmi műveket, festészeti analógiákat, amelyeket a festő előkészületként tanulmányozhatott, és segíthettek világképe, ismeretanyaga kialakításában, festményei megtervezésében. Ennek megfelelően Fodor szívesen idézi az antik világ, a kereszténység, a mo-

Csontváry
Kosztka Tivadar:
*A taorminai görög
színház romjai*,
1904–1905,
Magyar Nemzeti
Galéria, Budapest
© Szépművészeti
Múzeum, 2023

Csontváry
Koszta Tivadar:
*Vihar a nagy
Hortobágyon,*
1903, Magyar
Nemzeti Galéria,
Budapest
© Szépművészeti
Múzeum, 2023

dern kor gondolkodóit, költőit, íróit, festőit. Az írásokból bőkezűen, talán túlságosan terjedelmesen idéz. Hasznos ismeretekhez jutunk, de a könyv több ilyesfajta része nem könnyű olvasmány.

Önmagában e kötet tartalomjegyzéke 240 különböző témát sorol fel. Ennek valószínűleg többszörösét tesz ki a lábjegyzetekben a szerzőre jellemző gondossággal megfogalmazott egyéb, kapcsolódó kérdések. A szokatlanul nagy számú és néhol terjedelmes, máskor apró lapszéli jegyzet tehát a főszöveggel szinte egyenrangú információforrás. Egyesek adatszerűen csak az idézetek lelőhelyeit adják meg, mások viszont tömör, pontos Csontváry-tanulmányok. A témák ilyen gazdagsága elvértve fordul elő a Csontváryt elemző más művekben. Talán éppen ezért a kötet (és az olvasó) megérdemelt volna egy részletes tárgymutatót.

Értékes, szerteágazó elemzéseket olvashatunk az ihletről, a szerelem szerepéről, Csontváry állítólagos szerepjátásáról, írásainak fontos információtartalmáról, a festő mások általi ellenséges, kétértelmű és álságos megítéléséről, a festő „naivitásáról” és külsejéről, a cédrusképek szimbolikájáról, Csontváry anyanyelvéről, gyermekkoráról és iskoláiról, a kiskorában általa feltételezhetően tanulmányozott *Képes Bibliáról*, a vallásokról, a katolikus egyházhoz való viszonyáról, az ókori és modern kori zsidókról alkotott véleményéről, festői indulásáról, a müncheni tanulmányok valódi értékéről, a költőiségről, a festő állítólagos beszédhibájáról, „aranytorkának” legendájáról, Csontváry testvéreinek, „zavaros” mondatairól, hangsúlyosan az elhívatásélményéről, Raffaellónak a festő életmű-

vében meghatározó jelentőségéről, a *Bibliáról*, a modern élet és kultúra visszasságairól, Dante *Isteni színjátékának* a Csontváry-képekkel való összevetéséről, Ferenc József császár festőműtjáról, Van Gogh és Csontváry összehasonlításáról, Munkácsy Mihály végső nyughelyének történetéről, Attila történetéről Csontváry olvasatában, a magyar őstörténetre vonatkozó egyéni tudásáról, annak kevésbé ismert forrásairól.

A nagyszámú új információ Fodor saját elemző- és kutatómunkájából, összefüggések kereséséből származhat. Érdemes kiemelni a rendkívül gazdag és tartalmilag, formailag magas színvonalú, saját eredeti felvételeket is tartalmazó képanyagot. Ezek a képek, képrészletek arról győzik meg az olvasót, hogy a festő rendkívüli hűséggel örökített meg sokszor apró helyi motívumokat. Tehát nagyon is fontos volt számára a hitelesség, a helyszínen történő festés, az ottani részletek pontos megörökítése is. Ez nem zárja ki azt, hogy számos képét előre megtervezhette, a látványt pedig a helyszínen módosította. Fodor e munkálkodása némi betekintést enged Csontváry szigorúan titkolt alkotásmódjába.

Fodor Zoltán feltételezése szerint Csontváry több festménye jól átgondolt, allegóriaként jellemezhető művészi üzenetet hordoz, amely utólag megfejthető. Fodor részéről merészen nagyratörő ambíció ez, amelyet a jelen írás főcíme karikíroz is kissé. Persze igazi kutatóhoz méltó módon Fodor nem zárja ki, hogy ide kapcsolódó saját interpretációs kísérletei mellett egyéb magyarázat is lehetséges. Nem hallgatja el, ha elképzelését nem tudja alátámasztani, például Csontváry írásaival, az irodalom ada-

taival. Azt is lehetségesnek tartja, hogy esetleg „túlhajtja elgondolását.”

Ebben az első kötetben Csontváry több képének szimbolikus tartalmára vonatkozó feltételezéseit is közreadja.

Szerelmespár: a férfialak a mennyben székelő isteni festőművész, ismertetőjegyével, a (makk alakú) rajzónnal. (Utóbbi, találgatásokat meghaladva, Fodor ismerte fel.)

Allegorikus jelenet és Fohászzkodó Üdvözítő: Fodor beismeri, hogy e két kép rejtett mondanivalóját – már ha van ilyen – ő nem tudta felfedni. Meggyőző viszont az a felvetése, hogy Báruk próféta képi ábrázolása a *Képes Bibliából* az *Üdvözítő* előképe lehetett.

A magyarok bejövetele: Fodor nem ért egyet Lehellel és követőivel abban, hogy ez a kép Csontváry megdicsőülését, önapoteózisát ábrázolná. Véleménye szerint a kép azt a magyar őstörténeti mesét dolgozza fel Attiláról, amelyet a festő írásaiban megfogalmazott: a hunok a magyarok ősei, isteni megbízással és tőle kapott karddal Attila késői leszármazottainak, a magyaroknak szerez hazát, amidőn a rómaiakat bünteti és elfoglalja Pannóniát.

Hortobágy: allegorikus jelentése a lélek átkelése e világból a másvilágba. Továbbá a festő a magyar jellemet is változtatja, amely Fodor szerint szembenéz az Istentől küldött próbatétellel, helytállni akar, nem pedig kitérni a megpróbáltatások elől.

Hajótörés: a kép üzenete Fodor szerint a halállal való szembenézés.

Végül elemzései, bíráló megjegyzései összefoglalásaként Fodor megerősíti véleményét a „rejtőzködő műértő” általa Molnosról mintázott fogalmáról. Szerinte Molnos, továbbá Perneczky is, egybehangzó módon, látszólag többször dicsérik, szándékuk szerint valójában lekicsinylik a festő érdemeit. Még elismeréseikben is tetten érhető az álságos, burkolt bíráló szándék. Mindez meglepő, de idézetekkel kétségtelenül alátámasztott, önmagában is érdekes felismerés. Sajnos azonban Fodor e ponton nem áll meg. Ki óhajtja találni, nevénevezni Molnos mélyebb motivációját. Ezért aztán feltételezi, s innen ez részéről már csupán spekuláció, hogy a műtörténész „személyes természetű” okból, ellenszenvétől hajtva, „bosszúból” akarta degradálni Csontváryt. A „személyes” indíttatás sokféle lehet. Ha Fodor felvetése Molnos identitására vonatkozik, akkor ez a gondolatmenet már a kezdet kezdetén megengedhetetlen, az érvelés nem folytatható! A civilizált világban alapelvek, hogy bárki identitása érinthetetlen, az nem is firtatható. Fodor ezen kizárólag hipotetikus töprengése, pár mondata szemben áll mind a kilenc műve logikus, racionális, tényekre alapozó szemléletével. Legfő-

képpen pedig az az állítása, hogy a két, bírált hivatásos műtörténész Csontváry szellemi megsemmisítésére törekedne, cáfolható. Mert Fodor könyvében is említődik az a sajátos „körkérdés”, közel száz személy megkérdezésével arról, hogy ki az öt legjelentősebb modern magyar festő. Ez az egész kérdésfeltevés vitatható, de számunkra most csupán az lényeges, hogy a megkérdezettek közül Molnos Péter (ugyanígy Perneczky is) az öt választási lehetőség közül az előkelő második helyre emeli Csontváryt, igen sok kiemelkedő kortársa közül!² Ebben a kérdésben tehát Fodor beérhette volna a végkövetkeztetésével, hogy Molnos (és Perneczky) Csontváryról közreadott véleménye ellentmondásos, ha úgy tetszik, kétértelmű. Azt aztán már Molnos Péternek illene megválaszolnia, hogy ha ő Csontváryt a legnagyobbak közé sorolja, akkor miképpen mondhatja róla például azt, hogy ő (Csontváry) „vizuális közhelyeket” festett meg.

A trilógia második kötete

Az album 165 oldal szöveges rész, 743 lábjegyzet, 125 fekete-fehér szöveg közti kép, 223 oldal színes képmelléklet. A szerző alapos tájékozódását bizonyítja, hogy az első és második kötet együttes irodalomjegyzéke 515 tételt sorol fel. E kötet újszerű, rendkívül értékes melléklete egy 56 oldalt kitevő szöveggyűjtemény: szemelvények a festő írásaiból, benne Csontváry 27 kulcsfogalmának megvilágítása. Köztük említhető többek között az elhivatásélmény, az ihlet, a zseni, a szintanulmányok kérdése, a napút, a holt távlat, Csontváry élő távlata, az új perspektíva,

Csontváry
Kosztka Tivadar:
Hajótörés, 1903,
Magán-
gyűjtemény
© Wikimedia
Commons

² Lásd *Modern magyar festészet I. 1892–1919*. Szerk. KIESELBACH Tamás, Bp., Kiesalbach Galéria, 2003, 638–639.

Csontváry
Kosztka Tivadar:
Zarándoklás
a cédrusokhoz
Libanonban,
1907, Magyar
Nemzeti Galéria,
Budapest
© Szépművészeti
Múzeum, 2023

a napút színei. Egy-egy téma idézeteinek száma négy és negyven (!) között változik, a festő írásaiiban megkereshető, pontos lelőhelyüket Fodor megadja. Az irodalomban előfordul, hogy egyes szerzők kiragadnak egy-egy mondatnyi idézetet a festő írásos hagyatékából saját tételük, felfogásuk igazolására, és említést sem tesznek arról, hogy ugyanebben a kérdésben Csontváry több, árnyaltabb, esetleg eltérő, ritkán egyenesen ellentétes értelmű véleményt is leírt. Az említett, briliáns idézetgyűjtemény tehát hatásos ellenszere lehet a leegyszerűsítő, tendenciózus, megalapozatlan megfogalmazásoknak.

Ugyanebben a kötetben Fodor három, nagy méretű képet elemez ismét nagyon sok, szerzteágazó kérdés megvitatásával.

A *Jeruzsálemi Panaszfal*, Csontváry másik elnevezésével *Disputa* című kép szereplői Fodor szerint két, egymással ellentétes értékrendet képviselő csoportosulást képeznek. A képen vita folyik az istenimádók és az istentagadók között, Dante és Pál apostol kifejezését használva az igazi, lélek szerinti zsidók és a nem igazi, test szerinti, csak külsődlegességben ábrázolt álzsidók között. A két csoport között a döntő különbség az, hogy miként tartják be a legfőbb törvényt, a szeretet parancsát. Csontváry láthatólag az igazi, a könyörület zsidók pártján áll.

Mária kútja: a főszereplők Mária, a gyermek Jézus és a víz-öntő férfi. Az ő alakjában feltehetően a fiatal Csontváryt látjuk. Fodor szerint a kép nem a keresztény szellemiséget tükrözi. Fő érveként közli azt, hogy a festő húszéves korában „kilépett” a katolikus egyházból. Idézi is az ezt bizonyító írott dokumentumot, a szülőhely egyházi anyakönyvébe tett bejegyzést. Fodor számára ez talán azért fontos, mert így a Madonna mellékalakká, a festő főszereplővé válhat, s kimondható, hogy a kép nem más, mint Csontváry saját apoteózisának, megdicsőülésének ábrázolása.

A *Tengerparti sétalovaglás* című képen a különböző, valóságosan létező látványelemekből a festő képzeletbeli tájat teremtett. A képen igen sok motívum figyelhető meg, de Fodornak nem sikerült meghatározni azok jelentőségét, és ezt a tény – szokásához híven – nem hallgatja el.

A trilógia harmadik kötete

A képzőművészek műhelytitkait kutató törekvések egyik fő iránya azt célozza, hogy felfedje a festmények komponálásának, a képek rejtett szerkezetének titkolt fogásait. A képek teljesebb megértésének eszköze lehet ez a törekvés, például az „arany metszés” szerinti elemzés.

Fodor harmadik albumát e kérdéskörnek szenteli, címében az alábbi, beszédes Csontváry- idézettel: „*Néztek, de nem láttok.*” Az album 59 oldal szöveget, továbbá 93 szöveg közti képet, hat oldal képjegyzéket, 65 tételből álló irodalomjegyzéket, 188 oldal színes képmellékletet tartalmaz.

Munkája annyiban is feltétlenül úttörő vállalkozásnak tekinthető, hogy nem egy-egy kiragadott művet, hanem szisztematikusan a festő 49 alkotását, életművének igen jelentős részét elemzi. Fodor nem hallgatja el, hogy Csontváry saját írásaiiban szerkesztőtevékenységéről egyetlen szót sem írt le. (Sőt, Csontváry cáfolta a tudatos komponálást: „Mit tudom én, hogyan csináltam, amikor arra nem is gondoltam, érzés, ihlet vagy ennél is több, a láthatatlan Mester vezette a kezemben levő ecsetet.”³)

A fenti szerkezetkutatásban, az egyes képek elemzése során Fodor értékes megfigyeléseket tett, számos új adatot és összefüggést tárt fel. Gondosan ellenőrzött, szükség esetén korrigált minden adatot. Az ő jó értelemben vett pedáns adatai a továbbiakban valószínűleg referenciaként is szolgálhatnak. Fodor végkövetkeztetése az, hogy a képek rejtett szerkezetének kutatását a jövőben is érdemes folytatni.

Fodor több idesorolható, publikált, de a jelek szerint visszhang nélkül maradt írásában is egyes Csontváry-

³ [CSONTVÁRYKOSZTKA Tivadar]: *Csontváry-dokumentumok I–II.* Szerk. MEZEI Ottó, Bp., Új Művészet, 1995, I., 95.

képek rejtett szimbolikus tartalmait keresi. Kiegészítésül ezek a következők:

Jeruzsálemi képek

Rejtett mondanivalója: Széchenyi Döblingben Magyarország jövő sorsán, valamint a jövőbe látva az Osztrák–Magyar Monarchia borús kilátásai miatt aggódik.

Zrínyi Szigetváron

Fodor szerint a magyar és török sereg szembenállásában Csontváry szatirikusan ábrázolja a kormánypártnak és az ellenzéknek az alkotmányosságot is veszélyeztető harcát a magyar parlamentben.

Hunyadi, Nándorfehérvár

A kép szimbolikus üzenete az, hogy a magyarság vezetői – utalva Hunyadi és Kapisztrán együttműködésére, továbbá Széchenyi és Kossuth nézetkülönbségeire – kötelesek együtt cselekedni az ország érdekében.

Athéni képek

A három kép a filozófia egészét idézi meg, az ember kettős természetét, a szellem halhatatlanságát, a test halandó voltát, az arany középút fontosságát. Az ember fő feladata az egyensúly keresése.

Fodor nagyon eredeti, gyakran meglepő szimbólumgyarázatai, képelemzései korántsem győzik meg minden esetben az olvasót. Az *Almát hámozó öregasszony* képelemzéséből például hiányzik a szerzőtől megszokott bizonyítási eljárás. Egyszerűen el kell fogadnunk, hogy a képen a tányéron lévő öt alma az öt érzékszervet, a kés pedig az „elemző értelem működését” szimbolizálja. Egyébként a sors fintora, hogy a Csontváry szavaiban kétkedők népes táborát maga Fodor Zoltán is gyarapította egy röpké pillanat erejéig. A festő szerint ugyanis első képeit, tanulmányait 1893-ban festette. Fodor kétli, hogy azt megelőzően nem forgatta az ecsetet, de a bizonyítással adós marad.

Összefoglalóan kijelenthetjük: Fodor Zoltán a festő életét, festményeit, írásait, a róla szóló irodalmat átfogóan, mélységében ismeri, azt tudományos igénnyel, úttörő szemlélettel közelíti meg. Tanulmányaiban elismerésre méltó, jelentős munkát végzett. Szemléletében, munkája alaposságában, sokrétűségében, eredetiségében felülmúlja több kortárs elemző művét. Érdeme, hogy Csontváry történetének hézagait nem fantáziája segítségével, hanem tények, összefüggések felkutatásával igyekezett betölteni. Új megállapításai, szintézisei több szempontból is fontosak, előrelépést jelentenek az irodalomban. Gondolatébresztő munkássága kísérletet tesz a Csontváry-képek ál-

tala feltételezett, rejtett szimbolikus mondanivalójának, továbbá a festmények rejtett szerkezetének feltárására. Írásainak stílusa világos, szabatos, választékos, olvasható. Kiváló minőségű és tartalmilag fontos a nagyszámú színes reprodukció, fekete-fehér kép, a sok élményszerű képrészlet.

Az ismertetett írások együttesen egy (remélhetőleg nem lezárt) teljes életműnek is megfelelnek. Fodor művei a Csontváry-kutatók nagy generációjának összefoglalói után egyesítik a teljes Csontváry-irodalom mai fontosabb megállapításait. Egymással szembeszegülő véleményeket kutat fel, szembesít egymással, bírálja és korrigálja más szerzők fogyatékosait és ellentmondásait. Ahol lehet, javításokra és konszenzusra törekszik. Figyelmet érdemel az a gondolata, hogy a filozófia, vallástörténet, irodalom, történelem, művészet, művelődéstörténet, esztétikatörténet anyagában, de még a csillagképek atlaszaiban is Csontváry képeinek párhuzamait kereshetjük. Mindebből pedig a Csontváry-kérdésnek általa megfogalmazott, sokoldalúan megalapozott, multidiszciplináris szemléletű, enciklopédikus jellegű összefoglalása bontakozik ki. Mindez sok vonatkozásában referenciaként szolgálhat a jövő kutatói számára. Különösen gazdag ebben trilógiájának első kötete.

Több alkalommal a szerző maga hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy elemzésének szükségszerűen korlátai vannak. Azt is elismeri, ha feltételezését esetenként semmivel nem tudja bizonyítani, ezáltal maga sugall párbeszédet. A természettudományos elemzés módszerét követi, önkritikus szemlélete jó fokmérője igényességének. Saját eredményeit a Csontváry-kutatás közbülső állomásának tekinti. Rokonszenvet kelt szerénységét jellemző záró gondolata, amelyben a jövő „felkészültebb kutatóinak” várható eredményességét vetíti elénk.

Önmagára a „laikus olvasó, átlagpolgár, dilettáns” címkét aggatja – indokolatlan szerénységgel. Valójában a laikusként gyógyító hályogkovácsok rendíthetetlen magabiztosságával, eredményességével, egyidejűleg a saját korlátait őszintén beismerő, sőt hangsúlyozó szerénységgel végzi Csontváry-elemzéseit, önkéntes amatőr kutatóként, művelődéstörténészként, a tudományos kutatás híveként. Albumait maga adta ki, támogatóknak és elnyert pályázatoknak nincs nyoma. A kötetek reprezentatív megvalósítása ekképpen nagyfokú önfeláldozást, egyúttal anyagi áldozatot is jelent.

Művéről e sorok írója összefoglaló véleményét az alábbi idézettel – egy kulturális álhírral – fejezi ki. „A jelek szerint létrejött egy eddig hiányzó Csontváry-kutatóközpont. Személyzete egy fő: Fodor Zoltán. A székhely: Dél-Alföld, Medgyesbodzás.”

Tisztelet az alkotónak!